

Відтак теми психологічної роздвоєності та тотальної самотності найкраще відображають становище колишніх колонізованих [6]. Символічна “незакоріненість” набуває універсального характеру та є вираженням світовідчуття людей, що втратили рідну спільноту. Важливо підкреслити, що ця “незакоріненість” у романах “Напівжиття” та “Магічні зерна” не розглядається як щось трагічне. Чужинець, що є головним героєм обох творів, займає позицію спостерігача, який придивляється та прислухається до навколишнього світу. Це дає йому змогу проживати різні досвіди, а отже ідентичності. Основне завдання героя полягає в збереженні особистісної цілісності у процесі взаємодії з навколишнім світом.

Посутнім для усієї творчості В. Найпола залишається проблема визнання. Адже, як стверджує Ч. Тейлор, “наша ідентичність частково формується за допомогою визнання або його відсутності, часто за допомогою хибного визнання з боку інших, і таким чином людина чи група людей зазнають справжнього руйнування, або спотворення” [4, с. 25]. Далі дослідник зазначає, що з 1492 року європейці спроектували образ Іншого як менш вартісного та нецивілізованого. Для героїв романів В. Найпола важливо деконструювати євроцентристські міфи щодо монолітного образу так званого “Третього світу”. Вони вриваються в культурний простір Європи і таким чином не лише змінюють уявлення про себе, але й її власний автостереотип. Відтак витворюється багатокультурна картина світу, де визнається рівноцінність різних культурних досвідів. У такому контексті творення особистої ідентичності відбувається не в ізоляції, а безперервному діалозі як внутрішньому, так і зовнішньому зі “значимими Іншими”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кинг Ф. В поисках ускользающей правды / Френсис Кинг: пер. А. Ливерганта // Иностранная литература. – 1989. – № 11. – С. 249–252.
2. Bhabha H. Of Mimicry and Man / Homi Bhabha // Homi Bhabha; The Location of Culture. – New York: Routledge, 2004. – P 121–132.
3. Naipaul V. S. Magic Seeds / Vidiadhar Surajprasad Naipaul. – London and New York: Picador, 2005. – 293 p.
4. Taylor C. Multiculturalism: examining the politics of recognition / Charles Taylor, Anthony Appiah, J. Habermas, M. Walzer; ed. and Introduced Amy Gatmann. – Princeton: Princeton University Press, 1992. – 175 p.
5. Theroux P. V. S. Naipaul: An Introduction to His Work / V. S. Naipaul. – London: Longman, 1972. – 114 p.
6. White L. V. S. Naipaul. A Critical Introduction / L. White. – London: Longman, 1978. – 235 p.

Інна ВИХОП

УДК 821.161.2

ПОЕТИЧНИЙ ТОПОС МІСТА ТА ЙОГО ТЕМАТИЧНІ РІЗНОВИДИ

На основі типологізації предметно-тематичних ознак міського поетичного тексту в статті визначається поняття «поетичний топос», характеризуються окремі його різновиди.

Ключові слова: міський текст, власне урбаністичний, індустріальний, архітектурний, пейзажний, історіософський топос.

Based on the typology of subject and thematic characteristics of urban poetic text the concept of “poetic topos” is defined in the article, and some varieties of the concept are characterized.

Key words: urban text, the urban, industrial, architectural, landscape, historic and philosophic topos.

На основе типологизации предметно-тематических признаков городского текста в статье определяется понятие «поэтический топос», анализируются его отдельные разновидности.

Ключевые слова: городской текст, собственно урбанистический, индустриальный, архитектурный, пейзажный, историсофский топос.

Категорія «міського тексту», яка в останні роки викликає все більше зацікавлення з боку літературознавців, потребує ретельного термінологічного опрацювання, зокрема встановлення тих семантичних засад, які б логічно вписували її в традиційний термінологічний контекст. Окремі кроки на цьому шляху вже зроблені (праці О.Білецького, С.Павличко, Е.Соловей, С.Андрусів, Т.Гундорової,

Г.Грабовича, В.Просалової, А.Білої, О.Гусейнової, В.Фоменко, Т.Тимошенко та ін.), втім вони стосуються переважно прозових творів, тоді як проблема поетичного міського тексту майже не розроблена. Метою даної розвідки є спроба типологізації предметно-тематичних ознак міського поетичного тексту.

Формою образного розгортання наголошеної в площині тієї або іншої проблематики теми міста виступає у творі специфічний міський топос, принципи його сюжетної організації, архітектоники, прийоми предметно-образної деталізації, мовленнєво-синтаксичної увиразненості та віршової техніки.

Топос міста – це предметно-сміслова даність міста, відтворена у тексті сукупність міських реалій, окреслених і локалізованих у певних часово-просторових межах. Предметна даність міста – це завжди певним чином простір упорядкований. Топос міста – це ті його предметно-сміслові ознаки та характеристики, які, з одного боку, виступають як відображення реальних топографічних ознак міста, з іншого, в процесі їх образного відображення художньо трансформуються в картину міста, як певним чином (у відповідності до ідейно-естетичних, оцінних настанов автора) упорядкованого простору з його вулицями, будинками, мешканцями, маршрутами їх пересування, географічним ландшафтом, природними краєвидами тощо.

Предметно-тематичний характер просторової локалізації міського топосу визначає співвіднесеність окреслюваної у творі сфери буття та життєдіяльності міста з площиною певної тематики (індустріально-будівничої, культурологічної тощо), під кутом зору якої формується загальна просторова картина міста, зокрема сукупність предметно виділених у тексті міських реалій.

Предметно-тематична локалізація просторових ознак зображеного у творі міста дозволяє виділити узагальнені типи міських топосів, а саме: 1) власне урбаністичний, 2) індустріальний, 3) архітектурний, 4) пейзажний, 5) історіософський.

Просторова окресленість кожного із зазначених типів може вбирати до себе будь-які предметні реалії міста і водночас кожен з них тяжіє до вибіркової концентрації сукупності таких реалій, які є найбільш прикметними для певної тематично визначеної сфери життєдіяльності міста. В організації різних типів міського топосу можуть брати участь одні і ті ж предметні реалії або їх окремі компоненти, але при цьому їх семантична функція зазнаватиме трансформації у відповідності до тих тематичних пріоритетів, які визначені для даного типу топосу. Власне, для кожного з виділених типів міського поетичного топосу визначальним організуючим предметно-тематичним началом виступає відображений у ньому образ людської особистості (ліричного героя або іншого типу авторської поетичної свідомості), в думках та переживаннях якої місто в сукупності своїх реалій віддзеркалюється в тому або іншому предметно-тематичному ракурсі.

1) **Власне урбаністичний міський топос.** Предметну наповненість та художню семантику власне урбаністичного міського топосу визначають тематичні пріоритети, що пов'язані із проблемою впливу міського середовища на екзистенційні засади людського буття. Загальну предметно-просторову перспективу власне урбаністичного міського топосу окреслює більш або менш деталізована картина міського життя, яка становить собою опис тих або інших елементів міської забудови, соціальної та транспортної інфраструктури, природно-ландшафтної сфери, а також сфери приватного та громадського життя мешканців міста. Відповідно, в структурі художньої організації власне урбаністичного міського топосу можна виділити такі складові: а) власне предметно-просторову; б) природно-ландшафтну; в) емотивну.

А) Предметно-просторова складова власне урбаністичного міського топосу охоплює сукупність тих реалій міста, образи яких предметно деталізуються і семантично наголошуються в даному творі. Міські реалії, які потрапляють в дане коло, можна охарактеризувати як такі, що визначають звичайний повсякденний міський побут людини, умови її проживання, її речі, її професійну орієнтацію, навчання, дозвілля, відпочинок, маршрути та засоби пересування і зв'язку. Звісно, об'єктом поетичного опису міської лірики може потенційно бути будь-яка предметна реалія, що викликає асоціації із життям міста, але, водночас, можна говорити і про систему певних художніх домінант, тобто сукупність таких реалій міста, до яких поети звертаються найбільш охоче. Щодо української міської лірики, більш або менш усталеним є звертання до таких предметно-просторових міських реалій:

1.1) Міські забудови. В цій групі, в свою чергу, слід виділити, з одного боку, міські забудови, що виконують функцію житлових помешкань (Д.Загул «Будівля майбутнього», Т.Масенко «Старовинна будова», М.Бажан «Будівлі», М.Рильський «Будова», Л.Первомайський «Будова», Ю.Андрухович «Нові етюди будівель» та ін.), а з іншого, будівлі соціально-практичного призначення (М. Семенко «Кафе», М.Бажан «Біля університету», С.Крижанівський «Ода бібліотеці», Д.Кремінь «Стадіонна сага» та ін.)

1.2) Транспортна інфраструктура та засоби пересування. Дана група міських реалій представлена такими образами: **вулиці** (М. Семенко «Вечірні вулиці», В. Сосюра «Ми йдем Хрещатиком з тобою...», Б.-І.Антонич «Мурашник»), **провулку** (В.Свідзинський «У завулку вузькому...», Б.-І.Антонич «Балада провулку»), **площі** (Б.-І.Антонич «Ніч на площі Юра», І. Андрусяк «Богдан. Софійська площа. 2002»), **аеропорту** (О. Забужко «Нельотна погода», М. Лубківський «Аеропорт «Леонардо да Вінчі»»), **залізничного вокзалу** (А.Дністровий «Вокзал на рівнині», Н.Стефурак «В приміщенні вокзалу

залізничного...»), **міських транспортних засобів** (Ю.Палійчик «Марш автодора», В.Свідзинський «Загудів трамвай – і зник поволі...», В.Сосюра «Поїзди»).

1.3) Засоби комунікації та зв'язку. В даній групі виділяються такі образи: телефону (Н.Кир'ян «Телефон», Б.Матіяш «Телефонні номери»), реклами (М. Семенко «Зорі реклам», І. Драч «Реклама джинсів»).

Б) Природно-ландшафтна складова власне урбаністичного міського топосу – це та сукупність деталей змалюваної картини міського життя, яка стосується вказівок на особливості рельєфу території, що займає місто, обставин, пов'язаних із кліматичними умовами, звертання до образів рослинного або тваринного походження. В художній організації власне урбаністичного міського топосу, на відміну від топосу пейзажного, природно-ландшафтна складова не висувається на передній план зображення, супроводжуючи акцентовані автором власне урбаністичні міські реалії у вигляді того природного тла, яке, по суті, є невід'ємною часткою загальної картини міського простору.

В) Емотивна складова власне урбаністичного міського топосу – це, інакше кажучи, та емоційно-психологічна складова змісту будь-якого ліричного твору, що виявляється у міській ліриці у зображенні повсякденних стосунків, конфліктів, психологічних переживань мешканців міста, авторських роздумів, що певним чином характеризують та узагальнюють проблеми міського життя, пов'язані із його соціальними, політичними, культурологічними потребами, а також моральними та психологічними запитами людини – мешканця міста. Образ людини, який домінує в цьому типі топосу – це типовий, усереднено-статистичний, «безіменний» мешканець міста, який може усвідомлювати себе гармонійною часткою загального міського середовища і його людської спільноти, або ж, навпаки, відчувати певний душевний дискомфорт, спричинений тиском міста і, відповідно, виокремлювати себе з міського загалу, співвіднесеного із знеосібленим натовпом.

Специфіка взаємодії предметно-просторової та природно-ландшафтної складової власне урбаністичного міського топосу з його емотивною сферою найчастіше полягає у тому, що предметна деталізація перших викликає у автора твору певні роздуми, асоціації, ставить запитання щодо сенсу існування людини в умовах великого міста.

2) **Індустріальний міський топос**. Цей вид топосу тісно пов'язаний із власне урбаністичним, проте має й свою специфіку, яка полягає насамперед у тому, що для його художньої організації притаманні насамперед образи, які підкреслюють індустріальний розвиток та науково-технічний прогрес міста, а також відповідний емоційно-психологічний клімат сприйняття усіх цих новацій цивілізації мешканцями міста.

Предметно-тематичними пріоритетами індустріального міського топосу виступають такі міські реалії, які пов'язані передусім із техногенно-будівничою діяльністю людини. Більшість з них може складати й коло прикметних ознак власне урбаністичного топосу, але семантичне навантаження, яке лягає на їх функції в обох типах топосу буде різним. В урбаністичному топосі названі реалії виступають переважно знаками звичайного міського побуту, вже знайомого і освоєного, такого, що не виходить за межі тих уявлень, які для людини є повсякденними. В індустріальному топосі ці реалії, як правило, семантично наголошуються під кутом зору їх певної (більшої або меншої) техногенної новації, стають прикметами науково-технічного поступу міської цивілізації, сповнюються пафосом активного перетворення, модернізації суспільства.

А) Домінантами предметно-просторової складової власне індустріального міського топосу виступають образи, пов'язані із сферами **будівництва** (М.Зеров «Будівництво», О.Ольжич «На трьох горбах під знаками орла», М.Рильський «Будова», Є.Фомін «Гімн будівництву») та **виробництва** (М.Хвильовий «Біля коксової печі», В. Сосюра «Роздули ми горно...», М.Терещенко «Гудок»), а також об'єктами транспортного сполучення та зв'язку: **дорога** (Ю.Клен «В дорозі», А.Малишко «Автострада проходила...»), **міст** (Л.Дмитерко «Не тільки Бруклінський, а всі мости...», Д.Кремь «Мости»), **залізниця** (Гео Шкурупій «Семафори», Ю.Дараган «Гроза на залізниці»), **порт** (О. Влизько «Порт», Т.Масенко «Хай гримлять і зростають порти!»), **метро** (О. Забужко «У вагоні метро», В. Стус «Пригадуєш своє метро?»), **літак** (О.Олесь «Аероплан сховавсь у млі...», Б.І.Антонич «Подорож літаком»), **потяг** (М. Семенко «З потягу», М.Йогансен «Потяг урізавсь у сніг...»), **пароплав** (М.Зеров «Розмова на пароплаві», Т.Масенко «На пароплаві»), **радіо** (В.Поліщук «Радіо», В. Коротич «Антени»), **телебачення** (А.Дністровий «Територія прямої трансляції», Г.Шепітько «Телевізійні антени»).

Поетику індустріального міського топосу характеризує наявність у ній знакових образів, що набувають значення символів. До таких образів, зокрема, відносяться найбільш прикметні атрибути зі сфери виробництва: **залізо** (П.Тичина «Псалом залізу», Ю.Клен «Залізобетонна елегія»), **бетон** (Б.Мозолевський «Залізобетонний полігон», П.Мовчан «Бетон»), **електрика** (П.Филипович «Коли розквітнуть квіти електричні...», В.Свідзинський «В колі світла електричного»), **дим** (С.Крижанівський «Дим», А.Гарасевич «Димне місто»), **асфальт** (М.Лукив «На асфальті неонове світло...», Ю.Завгородній «Тече асфальт...»), **каміння** (А.Малишко «Каменотес», Б.Бойчук «Кам'яний парк»).

Б) Природно-ландшафтна складова індустріального міського топосу найчастіше пов'язана із

зображенням процесів активного втручання людини в природу з метою її технологічного перетворення, використання природних ресурсів на благо науково-технічного розвитку та добробуту міської цивілізації.

В) Емотивна складова індустріального міського топосу, як правило, покликана передати пафос торжества людського технічного генію, який долає труднощі та бар'єри, що їх йому ставить природа. Образ людської індивідуальності в індустріальному міському топосі постає в контексті героїчних звершень, прометеївського начала, яке кидає виклик історичному минулому або ж силам природи, що уособлюють старий світ, який не бажає змін, стоїть їм на заваді, виявляє спротив прагненням людини удосконалити умови свого існування за допомогою нових технологій, машин, виробництв. В українському міському поетичному дискурсі ця людська індивідуальність узагальнена в образі будівничого, що є наскрізним для цілої низки творів: М.Зеров «Будівникові», В. Сосюра «Будівник», Л.Первомайський «Будова», Яр Славутич «Будівничі», Б. Олійник «...І зодчі місто збудували...» та ін.

3) **Архітектурний міський топос.** Такий вид міського топосу представлений творами, в яких на першому плані зображення ті або інші витвори архітектурного мистецтва. Коло предметних реалій, визначених архітектурним міським топосом, складає сукупність будівель та споруд, а також будь-яких інших елементів міського простору, що мають особливе значення для життя людини і сприймаються нею як пам'ятки культурно-історичного минулого.

А) Предметно-просторова складова архітектурного міського топосу вбирає до себе, по-перше, образи забудов, що мають **культурно-історичну цінність** (М.Зеров «Брама Заборовського», М.Рильський «Золоті ворота», М.Бажан «Будівлі»), по-друге, образи забудов **релігійного призначення** (Ю.Клен «Софія», І.Багряний «Собор», Д.Кремінь «Богоматір Марія Оранта»), по-третє, образи пам'яток **монументальної скульптури** (П.Карманський «Пам'ятник Шевченку в Києві», М.Рильський «Пам'ятник Богдана», П.Тичина «Перед пам'ятником Пушкіна в Одесі»).

Б) Природно-ландшафтна складова архітектурного міського топосу часто виступає як невід'ємна органічна частка його загальної предметно-просторової картини, оскільки й сам ландшафт, певні природні умови зображуваної місцевості можуть бути об'єктом культурно-історичної цінності (О.Маковей «На Лисій горі», І.Багряний «Біля дніпрових порогів», Л.Дмитерко «Київські кручі. Небо блакитне...», М.Терещенко «Місто над морем», П.Усенко «Київ. Ніч. Долини й гори...», В.Махно «Тутешній ландшафт...», П.Біба «Київ жеде на горі...», С.Мекеда «Андріївський узвіз»).

В) Емотивна складова архітектурного міського топосу в більшості своїй визначається тією функцією, яку, зазвичай, подібні пам'ятки виконують у духовному житті суспільства – активізацією історичної пам'яті, акумуляцією духовних та моральних цінностей суспільно-історичного, культурного, релігійного життя нації. Образ людини в даному типі топосу виконує функцію носія культурної пам'яті, вікових традицій, гаранта успадкування новими поколіннями міських мешканців кращих здобутків історичного минулого.

4) **Пейзажний міський топос.** Предметні реалії, що формують пейзажний міський топос - це уся природна сфера, з якою взаємодіє міське середовище.

А) Специфіка предметно-просторової складової пейзажного міського топосу полягає у тому, що основним об'єктом її зображення стає природно-ландшафтний елемент міського устрою, пейзажні картини міста, суттєвими елементами художньої організації яких є різноманітні форми поєднання таких семантичних величин як: **пора року** (М.Драй-Хмара «Завірюха», М.Зеров «Київ навесні ввечері», М.Семенко «Місто літом», В.Поліщук «Осінь за містом»), **добовий час** (М.Бажан «Ранок», В. Сосюра «Од вечірнього, од синього снігу...», П.Карманський «Ніч місто саваном накрила...»), **світила** (І. Драч «Київ з очима сонця і місяця», С.Будний «О веселий місяць...»), **космічні об'єкти** (А.Малишко «Київські зорі»), **природні стихії** (І.Багряний «Вітер», М.Йогансен «То город-дош...», В.Біляїв «Сніг у великому місті»), **природно-ландшафтні об'єкти рукотворного і нерукотворного походження** (М.Вороний «Дніпрові спогади», С.Будний «Цвітуть в Тернополі сади...», О.Башкирова «Від вересня втомився тихий сквер...»), **образи рослинного світу** (В. Сосюра «Зацвіли каштани»), **образи тваринного світу** (М.Рильський «Ластівки»).

Б) Емотивна складова пейзажного міського топосу виявляється у вигляді своєрідного емоційно-психологічного акомпанементу тим почуттям, роздумам, спостереженням, що їх висловлює автор твору або його ліричні герої. Образ людини в межах пейзажного міського топосу розкривається переважно в її естетичних реакціях на гармонійне або ж дисгармонійне поєднання стихійного (світ природи) та матеріального (рукотворне міське середовище) начал, що в символічній формі віддзеркалюють ті або інші екзистенційні засади людського буття.

5) **Історіософський міський топос.** Цей вид топосу спирається на образи, що окреслюють сферу суспільно-історичного, культурологічного, метафізичного життя міста.

А) Предметно-просторова складова історіософського міського топосу. Серед інших видів міського топосу історіософський топос найбільш абстрагований від реалій міської конкретики, окреслених у тому або іншому предметно-тематичному ракурсі, і орієнтований переважно не на предметні реалії, а на відображення та інтерпретацію головних історичних етапів розвитку міста,

важливих подій його історичного життя, широкого кола філософських, релігійних, метафізичних узагальнень, що стосуються історичної долі конкретного міста або ж міста як такого.

Б) Природно-ландшафтна складова історіософського міського топосу виявляється через наголошення таких природних об'єктів, які відіграли важливу роль у житті або формуванні творчої особистості певної визначної для даного суспільства особи.

В) Емотивна складова історіософського міського топосу полягає в апелюванні до тих цінностей, духовних, моральних, мистецьких, які є пріоритетними для життя суспільства та нації.

Людські образи, які розкриваються в межах даного типу топосу – це переважно видатні історичні, політичні, релігійні діячі, представники культурної та мистецької сфери, які помітно вплинули на розвиток нації та особливості її менталітету.

В українській поезії історіософський міський топос у більшості випадків визначається пріоритетним наголошенням окремих етапів вітчизняної історії (Л. Забашта «На руїнах Херсонеса», О.Олесь «Княжа Україна», Ю. Липа «Київські легенди»), роздумами про історичну долю та філософський сенс інсування міської цивілізації (Т.Осьмачка «Сучасне місто лжеязиче...», А.Дністровий «Історіософське»), а також наголошенням зв'язків міста з життям та діяльністю певної визначної громадської особи (П.Филипович «Тарас Шевченко», А. Панів «Місто Коцюбинського», В.Біляїв «Тодось Осьмачка на майдані Логана»).

Водночас індивідуально-стильове розмаїття міських топосів, представлених у поетичних текстах того або іншого історико-літературного періоду, не завжди може бути чітко співвіднесене з одним із визначених типів. У практиці аналізу конкретних поетичних текстів інколи доцільніше говорити не про типи, а про предметно-тематичні доміанти, що можуть бути співвіднесені з тим або іншим типом міського топосу. Визначення та типологізація цих доміант, а також подальша деталізація просторових ознак міського поетичного топосу становить перспективу подальшого дослідження даної проблеми.

Отже, специфіка окресленого в поетичному творі образа міста виявляє себе у тісному зв'язку з предметно-тематичними ознаками певного типу міського поетичного топосу.

Марія БАГРІЙ

УДК 821.161.2

ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОГО СТИЛЮ ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню епістолярію Ігоря Костецького з відомими діячами літератури і мистецтва. Особлива увага звертається на життєтворчість письменника крізь його епістолярну спадщину. Також досліджується вплив концепції епістолярію на формування індивідуально-неповторного стилю митця.

Ключові слова: *кореспонденція, стиль, епістолярій, літературний процес.*

Статья посвящена исследованию переписки Игоря Костецкого с известными деятелями литературы и искусства. Особое внимание обращается на жизненные и творческие перипетии писателя через его эпистолярій. Раскрывается влияние концепции корреспонденции на формирование индивидуально-неповторимого стиля писателя.

Ключевые слова: *корреспонденция, стиль, эпистолярій, литературный процесс.*

The article dedicated to the researching of writing letters of Ihor Kostetskiy century with famous people of literature and art. Special attention pays to writer's life and art eventsthrough his epistolary . It also studies the influence of the epistolary concept on the formation of the writer's individual and unigue style.

Key words: *correspondence, style, epistolary, literary process.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Епістолярій – неоціненне джерело свідчень про життєтворчість майстрів слова та їх адресатів, "це саме минуле, яким воно було, зафіксоване і нетлінне"[3,18]. Поетика епістолярного жанру в усій глибині й багатозначності по-справжньому ще не опрацьована, хоча існують поодинокі спроби теоретичного осмислення цього складного багатолокового феномену. Передусім можна виокремити художність, художнє значення епістолярної спадщини, яка виражає психологічну, стилістичну, і мистецьку манеру. Це стосується листів письменників, митців, загалом людей творчих, але художній компонент, як